

PSICOLOGIA I IDEOLOGIA

A propòsit de l'article «Valoració de judicis sobre el caràcter català»*

Mª Àngels VILADOT i PRESAS**

RESUMEN

Se abre un debate a raíz del artículo publicado en esta sección en el n.º 6/2 de Quaderns de Psicologia bajo el título «Valoració de judicis sobre el caràcter català». Se arguye en contra de las generalizaciones que dicho trabajo hace sobre el carácter catalán.

ABSTRACT

A debate is started concerning the article published in Quaderns de Psicologia, 6/2, entitled «Valoració de judicis sobre el caràcter català». The argument is against the generalizations made in this work on the Catalan character.

Vaig acceptar de fer un breu comentari sobre la conferència pronunciada a l'Ateneu Barcelonès el 13 de gener de 1982, anomenada «Valoració de judicis sobre el caràcter català» per tal d'iniciar un debat, pensant que fóra un treball empíric de Psicologia Social sobre la identitat nacional.

*Vegi's *Quaderns de Psicologia* 6/2, U.A.B. 1982

**Professora del Departament de Psicologia Experimental i Psicofisiologia, U.A.B.

Un dels temes importants per a Catalunya en el qual la Psicologia Aplicada podria tenir molt a fer i molt a dir, fóra el concepte d'identitat. El treball que comentem mereix una bona acollida per la intenció i l'esforç que l'autor hi ha dipositat en aquest sentit.

Tanmateix, el conjunt de reflexions que fa l'autor haurien d'haver estat aplegades en una revista o diari on «l'esprit» en què han estat escrites fos acollit de la manera que li és pertinent. Aquest conjunt de reflexions dona peu a un diàleg que no pot debatre's còmodament perquè no és pròpiament publicable en una revista que tracta d'una disciplina científica com la Psicologia.

D'aquí que el tipus de respostes que l'article rebrà no pugui satisfer mai les probables expectatives de l'autor, fins i tot tenint en compte els marges de tolerància per a donar opinions personals permeses per a les publicacions a la secció de Tribuna Lliure de la revista.

Al meu entendre, el treball que comentem cau dins el terreny de l'opinió, sense aportar dades fonamentades i susceptibles de contrastar, amb judicis de valor arbitraris sobre el que és bo i dolent per a l'individu o la comunitat i afirmacions dogmàtiques pròpies dels ideòlegs.

Podem considerar-lo com un discurs ideològic sòcio-polític, fonamentat en esquemes preconcebuts i no pas en estudis científics.

D'aquí que sigui ben difícil d'argumentar en favor o de rebatre aquest tipus de treball amb *opinions científiques* objectives, perquè en aquest no s'ofereixen punts de referència consistents, ni comparables.

Diguem de passada que en ell s'usen els termes psicologia i caràcter com si fossin sinònims. Al llarg del treball un terme substitueix l'altre, cosa que produeix una gran confusió.

El treball s'inicia plantejant una pregunta: «*com pot ser que, essent tan viu i concret el caràcter d'un poble...?* Comença, doncs, pressuposant una generalització empírica de la qual no hi ha dades fonamentades científicament que ens permetin de confirmar-la. Des del punt de vista científic, aquesta formulació ha d'ésser examinada críticament i el tema que planteja, abordat de forma diferent: ¿Hi ha grups distints que presenten trets caracterològics diferents?, són els factors socials?, les diferències lingüístiques?, la seva situació geogràfica?, etc. Veiem que la pregunta de l'autor demana una resposta ideològica. Les preguntes que proposem demanen resultats d'una investigació científica.

En una altre apartat del treball l'autor exposa: «Aprofito l'avinentesa per advertir que aquestes xifres s'han de prendre com a merament "orientatives"». Però per a justificar això diu: «Cal tenir en compte que parlar de

nombres dintre d'una ciència que té controvertides versions com és la Psicologia, presente sovint greus inconvenients, entre d'altres causes perquè no hi ha facultats i aptituds químicament pures, sinó que les interferències entre elles són contínues i, per tant, el valor de les xifres no deixa de ser un bon xic relatiu».

Val a dir aquí que, independentment de l'ús de tècniques diferents — ja siguin aquestes d'observació o experimentals —, el mètode científic es troba en totes les ciències i és aplicable tant als fenòmens socials com als no socials. A més, tot comportament consisteix en fets observables i, per tant, mesurables.

De tota manera, aquelles i d'altres formulacions que l'autor afirma convé que siguin clarificades, car sembla que estiguin fonamentades en conceptes erronis.

Fóra bo que l'autor hagués dit que els percentatges que ha obtingut li feien pensar que «intuïa» que en un treball posterior, usant el mètode científic, potser es trobarien diferències entre grups quant a les actituds envers la realitat circumdant. De fet, una condició imprescindible per al mètode científic és «la intuïció» de problemes; després, el plantejament de les hipòtesis.

El mètode científic és l'únic que serveix per a explicar i obtenir coneixements objectius al més aproximat possible dels fets que defineixen la realitat que estudia (sigui aquesta realitat conceptual o empírica), i no són científiques totes aquelles disciplines que per una o una altra causa no l'usen.

Hi ha una distinció important entre les ciències, i és la que es presenta entre *ciències formals* i *ciències factuais*. La psicologia és una ciència factual que estudia el comportament, i ho fa usant tècniques empíriques per tal d'obtenir mesures i construir eines que li permetin de registrar i avaluar les dades que obté. Les ciències formals, com la matemàtica i la lògica, no són ciències que es refereixen a res que tingui a veure amb la realitat i usen tècniques conceptuals que els permeten de validar-se elles mateixes mitjançant fórmules analítiques racionals.

Tal com sembla suggerir l'autor, en psicologia no podem sobresimplificar les relacions causals — per exemple, creure que un fet té necessàriament una única causa —, ja que això pot comportar una mala interpretació dels fets obtinguts. La psicologia tampoc no és una ciència que estigui tan avançada que sigui susceptible de traduir en conceptes i axiomes matemàtics. Però, per objectivar els fets que paulatinament va trobant i que van ampliant el cos de coneixements, ha de fer ús de les ciències formals, per a comprovar i contrastar les dades que obté, amb tot el que això implica d'usar fórmules

analítiques que necessàriament aporten conceptes i signes, però que poden ésser entesos per tothom que ho desitgi.

No podem argumentar el no ús d'eines matemàtiques amb el pretext que la Psicologia (en aquest cas, la realitat social) és massa complexa per a ésser expressada amb fórmules, perquè això fóra frenar la investigació profunda de la realitat, dificultant-ne la comprensió, i si cal poder-la modificar*. Fer això sí que seria prendre partit (sense que ara tingui res a veure amb el treball que comentem) per una ideologia que ha estat obstaculitzant, descoratjant i imbuïnt actituds en contra de determinats aspectes o branques de la investigació científica i de tot el que fóra cultura que no estigués sota el seu control més estricte.

Tanmateix, al final del treball s'entreu un esbós de suggeriment intencionat, de la necessitat de sistematitzar indicadors fidedignes per tal de poder registrar i avaluar dades sobre les *actituds* que puguin caracteritzar diferents sectors de la població catalana. El treball solament és vàlid en aquest aspecte, i per tot el camp d'investigació que el tema suggereix.

Si bé els problemes d'investigació que s'hi entreveuen i l'avaluació dels seus resultats poden partir d'un marc conceptual que inclou elements ideològics, el que és important és que les dades que s'obtinguin siguin interpretades al marge de tota consideració ideològica.

Quedi clar que donem per implícita una relació entre ideologia i ciència (psicologia social), però el que cal és sotmetre la primera al control de la segona. I la donem per implícita en la mesura que abordem un determinat tipus de problemes d'investigació social i no uns altres.

A més, que les activitats científiques dels individus estiguin socialment condicionades (a l'igual que gran part de la seva conducta és apresada) no vol dir que la ciència no pugui aconseguir un alt grau d'objectivitat. També el fet que al llarg de tota la història, d'entre totes les diferents metodologies d'investigació, el mètode científic hagi estat el més acceptat, és en part perquè qualsevol teoria o hipòtesi formulada, per molt que estigui confirmada, sempre és susceptible d'ésser desconfirmada a la llum d'una altra investiga-

*De tota manera, aquesta és una de les diverses causes, encara que segurament la més generalitzada, a partir de la qual s'argumenta que la realitat és massa complexa per a ésser explicada per la ciència. Aquestes argumentacions reposen sobre conceptes bàsics erronis respecte a la natura de la ciència i de les funcions de les formulacions científiques. L'error en qüestió és creure que la fita de la ciència és reproduir literalment la realitat i concloure que, com que la ciència no fa això, és incompleta i defectuosa. Hi ha una frase, que clarifica força això exposat, extreta d'un fragment d'Albert Einstein, del seu llibre *Mis Ideas y Opiniones*, on ens diu, referint-se a la funció de la ciència, que aquesta no consisteix a «donar el gust de la sopa». La descripció formal del gust de la sopa *no és*, evidentment, el gust d'aquesta.

ció. Aquest aspecte flexible de la ciència ens permet d'obtenir una garantia que, a través de l'ús del mètode científic, podem apropar-nos a l'obtenció de resultats cada vegada més objectius (això és, fiables) dels fets que ens descriuen la realitat, àdhuc quelcom tan ampli com la realitat social.

Ara bé, l'*objectivitat* en les ciències socials s'obté a través d'un procés dinàmic d'autocrítica en el qual s'imposa una observació constant de la nostra perspectiva, això és, el nostre lloc en el procés històric i social, i també una anàlisi de les motivacions que condueixen les nostres observacions. Sobretot quan s'investiguen temes que poden estar contaminats per un especial caràcter emocional, és important i convenient posar de manifest les influències irracionals sobre les teories científiques que es formulen. És evident que no podem posar en marxa tot un aparell científic que justifiqui racionalment les actituds emocionals. Així, doncs, no podem donar judicis exactes (?) si abans no som capaços de donar respostes satisfactòries a aquesta colla de preguntes que constantment se'ns presenten.

Retornant a la necessitat de sistematitzar indicadors fidedignes d'actituds com a possibles eines de mesura, hi ha les *escales d'actituds*; però prèviament cal construir-les, escollint mostres conductuals per a crear cada escala, que connotin les creences, sentiments i tendències a l'acció, en relació amb l'objecte en qüestió. A més, per a poder-se aplicar, l'instrument ha d'haver demostrat que és *vàlid i fiable*. Un instrument ha d'ésser consistent amb les mesures que proporciona (això és, ha d'ésser fiable); altrament, no podrà proporcionar mesures vàlides sobre els comportaments a què s'aplica. Perquè l'instrument sigui vàlid, ha de donar puntuacions que concordin amb d'altres puntuacions sobre el mateix que mesurem; o bé que no sigui convergent amb d'altres mesures que esperem que avaluin coses diferents.

D'entre aquestes escales d'actituds hi ha el Diferencial Semàntic (DS) que mesura les reaccions de les persones davant de paraules i conceptes, fent estimacions sobre escales bipolars (d'1 a 7) definides per adjectius antònims. El DS ha estat un dels instruments escalars més usats en els estudis transculturals ateses les seves variades i interessants possibilitats. També hi ha la Tècnica Matched-Guise, emprada per a treballs puntuals d'una investigació més àmplia amb l'interès de potenciar una interacció entre grups culturals d'anglo i franco-canadencs. A partir de la variació de la llengua i l'accent d'individus que coneixen dues llengües, s'aconsegueix la imatge que tenen els membres d'un grup sobre l'altre i la imatge que tenen sobre el seu mateix grup. La tècnica es basa en les reaccions dels individus que escolten les gravacions d'un text de dos minuts llegit pels mateixos individus, primer en una de les llengües i, després, la traducció en la seva segona llengua. Es demana

als individus que escolten que valorin les característiques personals de cadascun dels individus que llegeixen el fragment. Ningú no els diu que en realitat escoltaran dues lectures realitzades per un mateix individu.

(Si voleu una àmplia informació sobre Escales d'Actitud en general i sobre el DS en particular, vegeu SUMMERS, 1976 i DÍAZ-GUERRERO & SALES, 1975. Per a obtenir informació sobre la Tècnica Matched-Guise, vegeu LAMBERT, 1967 i PRESTON, 1963).

A partir de la construcció d'eines escalars que mesurin *actituds*, podem preparar dissenys psicològics perquè aquelles puguin ésser aplicades adequadament. Això permet d'obtenir dades empíriques amb les quals poder construir models teòrics heurístics i comprovables i anar més enllà de la simple elucubració, tot defugint els arguments que utilitza l'autor del treball per a justificar un judici que no tenen cap validesa*.

Aquest disseny fa implícita la necessitat d'una mostra, centrant-se en qualitats comparables i de representativitat cultural dels grups. Una mostra és representativa de tota una població en la mesura que els diferents sectors que la configuren són adequadament inclosos dintre de la mostra que s'investiga. I no, com fa l'autor, generalitzant a partir de respostes de personatges que, per bé que mereixen tots els respectes, no són representatius de tota la població catalana.

Deixant de banda l'aspecte més tècnic de la qüestió que tractem, m'agradaria fer algunes consideracions, de caire general.

Pertanyem al món que més immediatament ens rodeja, amb actituds característiques de generacions concretes, i que passen d'individu a individu constituint trets distintius de tota una societat. Però aquesta l'hem de veure amb ulls crítics i res del que observem no és tan planer i senzill que ens permeti aquesta tendència a sobresimplificar, a classificar com ho fa el treball que comentem. El «paissatge» que observem, per sort, és un manoll de problemes controvertits i difícils de clarificar. El nostre comportament individual i col·lectiu, les nostres societats, ciutats, pobles, la nostra tècnica, la geografia humana, tot, és la petjada de molt diverses civilitzacions, i tot o bé quasi tot està encara per clarificar i explicar i on cada problema ja resolt farà sorgir plantejaments de nous problemes.

Si bé les civilitzacions superiors tradicionals es transformaven lentament i les seves tècniques mostraven una gran tendència a la inèrcia, la civilització

*No vull dir amb això que no es pugui «elucubrar» per por a semblar «mentalistes». A voltes és preferible agafar-se a una teoria, encara que estigui poc documentada empíricament, amb el convenciment que els climes ateòrics són perillosos, en la mesura que poden comportar exhauriment creatiu i mancança en la construcció d'hipòtesis comprovables.

occidental moderna modifica de pressa i profundament la seva tecnologia, i això comporta un córrer constant en totes direccions i sentits, modificant la densitat de les poblacions, la fesomia de les ciutats i pobles, amb canvis ràpids de valors i d'actituds.

Els Estats, les Nacions són, per tant, creacions de la Història d'una successió de circumstàncies humanes, dinàmiques i movibles. Les tradicions culturals, les ideologies predominants, l'aprovació o desaprovació de certes formes de comportament, les recompenses que una comunitat dona a comportaments determinats, el fet de pertànyer a una situació social definida, etc. són també factors que defineixen aquesta sèrie de circumstàncies humanes. I, alhora, són aquesta sèrie de circumstàncies les que fan que les experiències canviïn, regulant el comportament i establint nous processos d'aprenentatge cognitius. Per tant, el comportament es desenvolupa i torna a canviar com a resposta als canvis dels estímuls ambientals, *però aquestes condicions ambientals, si bé no són iguals en el temps tampoc no ho són en un mateix moment per a tots els individus*. Per tot això no podem suposar que tota una població tingui les mateixes creences, els mateixos sentiments, els mateixos estils cognitius per a percebre la informació de l'estructura del medi ambient i social; en definitiva, les mateixes *actituds* envers la seva quotidianitat, ja que varien les seves circumstàncies geogràfiques, el seu hàbitat, els seus ideals, la seva religió, la seva situació en les cadenes de producció...

Un estudi científic requereix el control de totes aquestes variables independents. El conjunt i el control d'aquestes permetrà que puguem trobar diferències entre grups, en una mateixa població, amb trets comuns que determinen efectes bastant generalitzables sobre el seu comportament. Altrament, si bé aquests trets poden ser considerats estables, també són canviants i dinàmics d'acord amb el pas del temps.

Les interferències mundials a causa dels eficaços mitjans de comunicació són prou fortes perquè el comportament individual i col·lectiu estigui també, a més, sotmès a influències exteriors. Què té a veure, per posar només un exemple, el «seny» català, o bé la «tenacitat i la rauxa» catalana amb tota una joventut que pateix (o bé frueix, segons sigui el cas) l'influx (o influxos diferents) d'una situació política, d'ones culturals, encara que només siguin modismes que no arrelin profundament, o el crític moment econòmic? Res de tot això vol dir que no vulguem valorar i defensar la nostra llengua, les nostres arrels, les formes de comportament de sectors ben diferenciats, però sempre amb el supòsit que això sigui una opció personal. Cadascú amb la seva forma d'ésser pot valorar i defensar el seu país, la seva llengua, els seus àmbits culturals i socials i el seu hàbitat.

Una altra cosa és que grups dominants, pels seus interessos, sobrevalorin determinats aspectes i vulguin que aquesta sigui l'única norma, l'únic model a imitar.

És ben cert que les conductes del model més fort tendeixen a ser les més adoptades, però encara que existeixi aquest model les persones tenen tendència també a imitar en graus diferents més d'un sol model, malgrat que n'existeixi un de fort. Així, doncs, podem trobar innombrables formes de comportament. Hauríem de veure si aquella sèrie de suposats trets caracterològics catalans, que el treball sobrevalora, convencen realment i apleguen molts sectors, o bé són trets obsolets que no tenen res a veure amb la realitat i amb la percepció del medi de la majoria de l'actual població catalana, i per tant no són *actituds* prou compensadores per a ser les més imitades i adoptades. Tot això darrer ens duria a plantejaments de problemes d'ordre polític que no són pertinents aquí. Així i tot, aquests poden ésser abordats ideològicament o bé científicament, i nosaltres maldem perquè tota resolució estigui fonamentada en estudis científics, convençuts que les ideologies han d'ésser tolerants amb la crítica que se'ls fa, a més d'autopracticar-la, i fer cas de les dades empíriques, per tal de fonamentar els seus programes sobre estudis científics de la realitat social que vulgui conservar o bé modificar.

El tema que he encetat és molt llarg i apassionant i ens duria també a parlar del perill que pot tenir l'etnocentrisme, sobretot portat a l'extrem, i la seva relació amb ideologies extremes. Però no és ara el moment de parlar-ne; tal vegada ho farem un altre dia i en un altre lloc. Deixem-ho, doncs, aquí.

Referències bibliogràfiques

- DÍAZ-GUERRERO, R., SALAS, M. (1975), *El diferencial semántico del idioma español*, Ed. Trillas.
- MISCHEL, W. (1976), *Personalidad y evaluación*, Ed. Trillas.
- LAMBERT, W.E. (1967), «A social Psychology of bilingualism», *Journal of Social Issues*, XXIII, 2, 91-107.
- PRESTON, M.S. (1963), *Evaluational reactions to English, Canadian, French, and European voices*, Mc Gill University, Readpath Library.
- SUMMERS, G.F. (1976), *Medición de actitudes*. Ed. Trillas.